

*Mednarodno strokovno srečanje »Kako zmanjšati posledice izpostavljenosti azbestu«
Nova Gorica, 9. november 2000*

Avtorica:

Lučka Böhm, univ. dipl. soc.,

svetovalka predsedstva Zveze svobodnih sindikatov Slovenije

VLOGA IN AKTIVNOSTI SINDIKATOV PRI VAROVANJU ZDRAVJA DELAVCEV

Z nalogami sindikata pri ohranjanju zdravja delavcev, ki delajo z azbestom, sem se kot mlada začetnica, zaposlena v slovenskih sindikatih, prvič srečala leta 1986, ko je nekdanja država SFR Jugoslavija, katere del je bila tudi Slovenija, ratificirala konvencijo Mednarodne organizacije dela št. 162 o varnosti pri uporabi azbesta. Še bolj kot konvencija pa se mi je takrat zdelo pomembno zelo operativno priporočilo o azbestu Mednarodne organizacije za delo št. 172 iz istega leta z opisanimi ukrepi varovanja zdravja, ki kot da jih marsikje odkrivajo šele danes. Takratni slovenski sindikat kemijske in nekovinske industrije je organiziral sestanek predstavnikov uprav in sindikalistov iz nekaj deset slovenskih podjetij, ki so po njegovih takratnih poizvedovanjih v proizvodnji uporabljala azbest. Na mene kot začetnico, ki sem šele prvič spoznavala racionalno in iracionalno v človekovem obnašanju, je nepozaben spomin na na eni strani grozo nekaterih, ki so takrat, tako kot jaz, prvič izvedeli, kako nevaren je azbest (ti so le pol leta kasneje začeli v svojih reklamah opozarjati, da so iz svojih izdelkov izločili azbest), in na drugi strani na spoznanje, da nekateri delavci ne želijo vedeti za nevarnosti, katerim se izpostavljajo. Kot da bi to lahko od njih odvrnilo nevarnost! Spominjam se, da se je že pred letom 1986 začel prenos »umazane« azbestne proizvodnje iz zahodne Evrope v manj osveščene države. Sindikat v enem izmed slovenskih podjetij je takrat zagrozil z organiziranjem stavke, če se bo prevzela proizvodnja pletenja azbestnih vrvi. Ti sindikalisti so pripovedovali, da je bila ta proizvodnja potem uvedena v Bosni in Hercegovini. Imeli so celo nekakšno slabo vest, ker so zavrnilo delo in nova delovna mesta. Spominjam se tudi reakcije nekaterih takratnih državnih uslužbencev, ki so konvencijo dojemali kot formalnost, in ne kot iztočnico za pripravo predpisov, ki bi v praksi izvedli tisto, kar sta konvencija in priporočilo določala. Spominjam se varnostnih inženirjev iz Anhovega, ki so dokazovali, da je jugoslovanska dovoljena stopnja zaprašnosti z azbestom noro previsoka, pa se dolgo nihče od politikov in državnih uslužbencev ni odločil premakniti v uradnem listu napačno postavljene decimalne vejice. Ratifikacija konvencije je prav gotovo Slovence opozorila na nevarnosti azbesta, izkupiček za zdravje delavcev pa ni bil velik zaradi nekakšne ravnodušnosti med ljudmi. Verificiranih obolenj zaradi dela z azbestom takrat pač še ni bilo. Ravnodušnost je izginila šele desetletje kasneje, ko je medicina dela končno razkrila, da ljudje zaradi azbesta umirajo tudi pri nas.

*Varnost in zdravje pri delu na sploh sta bila na repu prioritete slovenskih politikov konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let v času borbe za gospodarsko preživetje po izgubi jugoslovanskega trga zaradi osamosvojitve naše države. Spominjam se posvetov in pisnih intervencij Zveze svobodnih sindikatov Slovenije politikom v zvezi z slabšanjem varnosti in zdravja pri delu in neučinkovitih obiskov pri slovenskih ministrih, na katerih sem sama sodelovala. Maja 1996 sem za posvet moje sindikalne zveze o azbestozi v obupu pripravila gradivo, ki ga je kasneje objavila slovenska strokovna revija *Delo in varnost*, in v katerem sem na primeru azbestoze dokazala, da je razpadel slovenski register poklicnih bolezni in da niso določeni postopki za verifikacijo poklicne bolezni ter da zato slovenski delavci ne morejo uveljaviti pravic, ki so jim sicer v zvezi s poklicnim obolenjem priznane s predpisi. Takrat ni bilo mogoče več spregledati dejstva, da v Salonitu Anhovo obolevajo delavci, ki so delali z azbestom. Čeprav takojšnjih premikov nisem zaznala, pa so kasnejši dogodki pokazali, da je ogorčenje, ki se je nabiralo ne le v sindikatih ampak zlasti tudi v stroki tehniške varnosti in medicine*

dela, končno rodilo sad in da je tudi slovenska politika varnost in zdravje pri delu zopet umestila med svoje prioritete. Začetek dela Urada za varnost in zdravje pri delu pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve je bil prav gotovo trenutek, ko se je slovenska država sistematično lotila udejanjanja vloge, kakršno ji ne nazadnje nalagajo mednarodne konvencije in direktive Evropske unije: država je dolžna poskrbeti za ustrezne predpise in poskrbeti za njihovo izvajanje. Svoje so doprinesli tudi primorski poslanci državnega zbora, ki so leta 1996 spodbudili sprejem zakona o prepovedi proizvodnje in prometa z azbestnimi izdelki ter o zagotovitvi sredstev za prestrukturiranje azbestne proizvodnje v neazbestno. Zakon je dokončno prepovedal zgolj proizvodnjo azbestcementnih izdelkov. Za drugo azbestno proizvodnjo predvideva postopno ukinitve in nadomeščanje. Uredba o prepovedi in omejitvah pri proizvodnji, dajanju v promet in uporabi azbesta in azbestnih izdelkov iz leta 1998 pa je prepovedala proizvodnjo in promet z rjavim in modrim azbestom in še ostalimi vrstami azbesta (izjema je za raziskovalne in razvojne namene). Uredba tudi ostro omejuje proizvodnjo in promet belega azbesta. Vsaka proizvodnja z belim azbestom zahteva soglasja treh ministrstev. Leta 1997 je bil končno sprejet tudi pravilnik o določitvi poklicnih bolezni zaradi izpostavljenosti azbestu. Slovenska vlada je v okviru medresorske komisije za nevarne snovi že pripravila zaključno poročilo za vsestranski nacionalni program za azbest.

Novi zakon o varnosti in zdravju pri delu iz leta 1999 je glede vloge delavskih predstavnikov v podjetjih v sistemu preventivnega varstva zdravja tudi delavcev, ki delajo z azbestom, harmoniziran tako s konvencijo Mednarodne organizacije za delo kot s pravnim redom Evropske unije. Polna uveljavitev zakona je določena za julij 2001. Do takrat mora vsak delodajalec pripraviti izjavo o varnosti z oceno tveganja za okvare zdravja delavcev in ukrepi za varovanje zdravja delavcev. Do julija 2001 morajo biti izvoljeni delavski zaupniki za varnost in zdravje pri delu. Pomembni element sistema je posvetovanje na državni ravni najbolj reprezentativnih organizacij socialnih partnerjev z vlado o najpomembnejših odločitvah, ki vplivajo na varnost in zdravje delavcev.

Vloga sindikatov, kakršna se kaže na podlagi najnovejših slovenskih predpisov na področju varnosti in zdravja pri delu, je za večino slovenskih sindikatov tako nova, da zahteva določeno obdobje prilagajanja. Obdobje prilagajanja ter sooblikovanja in učenja svoje vloge v novem slovenskem sistemu varnosti in zdravja pri delu pa seveda čaka tudi delodajalce in njihove organizacije, državne organe ter strokovne institucije in organizacije.

Sodelovanje delavcev pri upravljanju:

Z novim sistemom, ki ga uvaja novi, s pravnim redom Evropske unije harmonizirani zakon o varnosti in zdravju pri delu (Uradni list RS, št. 56/1999), postaja težka in odgovorna predvsem naloga sindikatov v gospodarskih družbah in organizacijah – torej tam, kjer je potrebno delavcu in sindikalnemu članu zagotoviti pomoč pri uveljavljanju njegovega interesa po varnem in zdravem delu. V skladu s slovenskimi predpisi in pravnim redom Evropske unije te vloge sindikat namreč praviloma ne uresničuje neposredno temveč predvsem posredno preko od delavcev izvoljenega delavskega zaupnika oziroma sveta delavcev.

Znano je, da okvirna direktiva Sveta Evrope o uvedbi ukrepov za dvig ravni varnosti in zdravja delavcev pri delu kot bistveni element sistema varnosti in zdravja pri delu določa tudi sodelovanje delavcev pri upravljanju na področju varnosti in zdravja pri delu. Delodajalci se morajo namreč obvezno posvetovati z delavci in / ali njihovimi zastopniki ter jim omogočiti, da sodelujejo v obravnavi vseh vprašanj v zvezi z varnostjo in zdravjem pri delu. Delavci in njihovi zastopniki imajo pravico, da delodajalcu posredujejo svoje predloge rešitev.

MINIMALNE ZAKONSKE PRAVICE ZA UČINKOVITO PREDSTAVNIŠTVO DELAVCEV (okvirna direktiva EGS št. 391 iz leta 1989) - povzetek:

1. izbor delavskih zaupnikov na področju varnosti in zdravju pri delu mora potekati v skladu z zakonodajo in prakso za izbor delavskih zaupnikov v posamezni državi,
2. varovanje delavskih zaupnikov na področju varnosti in zdravja pri delu pred šikaniranjem in diskriminiranjem v zvezi z njihovim delom,
3. plačan čas v okviru delovnega časa za izvajanje nalog delavskega zaupnika na področju varnosti in zdravja pri delu,
4. plačan čas v okviru delovnega časa za usposabljanje delavskih zaupnikov na področju varnosti in zdravja pri delu,
5. pravica dobiti zadostno informacijo od delodajalca o sedanjih in bodočih nevarnostih za zdravje in varnost pri delu delavcev na delovnem mestu,
6. pravica dobiti in preiskati pritožbe delavcev v zvezi z varnostjo in zdravjem pri delu,
7. pravica dajanja predlogov delodajalcu v zvezi z varnostjo in zdravjem pri delu,
8. pravica do posvetovanja z delodajalcem v zvezi z zdravjem in varnostjo pri delu, vključno z načrti za prihodnost,
9. pravica do posvetovanja v zvezi s strokovnimi delavci, ki jih na področju varnosti in zdravja pri delu najame delodajalec,
10. pravica posredovati svoja stališča inšpektorju za delo pri njegovem nadzoru in pravica, da se nanj obrne s pritožbo, kadar je to potrebno.

Takšna ureditev temelji na izkušnji, da je posamezen delavec preveč ranljiv v odnosu do delodajalca, da bi zmožni uveljaviti svojo pravico, da odkloni delo v delovnih razmerah, ki so nevarne za njegovo zdravje. Institut delavskega zaupnika na področju varnosti in zdravja pri delu oziroma, kjer je izvoljen, sveta delavcev pa omogoča kolektivno zastopanje tovrstnih delavčevih interesov in se je doslej izkazalo kot učinkoviteje. Sodelovanje delavcev pri upravljanju na področju varnosti in zdravja pri delu je torej v skladu s pravnim redom Evropske unije obveznost, katere uresničevanje bi morala nadzirati inšpekcija dela. Največ težav je seveda pri organizaciji delavskega soupravljanja pri malih delodajalcih in tam, kjer je sindikat slabo organiziran. To zadnje dejstvo kaže na vitalno povezanost med sindikatom in učinkovitim predstavnštvom delavskih interesov na področju varnosti in zdravja pri delu.

Ker je sodelovanje delavcev na področju varnosti in zdravja pri delu obvezno, včlanitev v sindikat pa prostovoljno, je v slovenskem zakonu o varnosti in zdravju pri delu obveljala kompromisna rešitev, da mora delodajalec sicer res tako sindikatu kot svetu delavcev oziroma delavskemu zaupniku posredovati izjavo o varnosti, poročilo o stanju varnosti in zdravja pri delu, poročilo o izvedenih varnostnih ukrepih, vse predpisane evidence s področja varnosti in zdravja pri delu ter ugotovitve, predloge in ukrepe organov nadzora. Toda delodajalec je dolžan omogočiti sodelovanje pri obravnavi vseh vprašanj zagotavljanja varnega in zdravega dela ter posvetovanje o izbranih ukrepih zgolj delavcem in njihovim izvoljenim svetom delavcev oziroma delavskim zaupnikom.

Kljub temu je v državah Evropske unije razlika med sindikalistom in delavskim zaupnikom za varnost in zdravje pri delu le neznatna. Praviloma je za delavskega zaupnika izvoljen sindikalist, tako da se včasih oba izraza uporabljata kar kot sinonima. To kaže, da aktivnosti za izvolitev delavskega zaupnika praviloma vodijo sindikalisti in so zaradi ugleda, ki ga uživajo med delavci tudi praviloma vedno izvoljeni.

Sindikati torej v novem sistemu varnosti in zdravja pri delu prevzemajo nove naloge in novo vlogo, ki se ji še morajo prilagoditi. Zakon o varnosti in zdravju pri delu velja od julija 1999. Zakon določa,

da morajo delodajalci najkasneje do julija 2001 urediti varnost in zdravje pri delu v skladu z njim. Slovenski sindikati se bodo morali v prihajajočih mesecih organizirati za volitve delavskih zaupnikov tam, kjer še niso izvoljeni sveti delavcev v skladu z Zakonom o sodelovanju delavcev pri upravljanju (Uradni list RS, št. 42/1993).

Izobraževanje delavskih zaupnikov in svetov delavcev

Izvoljeni delavski zaupniki na področju varnosti in zdravja pri delu ter sveti delavcev lahko svojo vlogo učinkovito izvajajo le na podlagi posebnega, le njim namenjenega usposabljanja za izvajanje svoje vloge. Predpisi določajo obveznost delodajalca, da mora kriti stroške takšnega izobraževanja, ki se izvaja v okviru rednega delovnega časa. Izvoljeni delavski predstavniki seveda ne smejo in tudi ne morejo prevzeti strokovne odgovornosti za raven varnosti in zdravja pri delu pri delodajalcu. Pridobiti pa morajo vsaj osnovna znanja o predpisih na področju varnosti in zdravja pri delu.

Izvoljeni delavski zaupniki in sveti delavcev bodo morali pridobiti tudi spretnosti in znanja, kako ugotoviti avtentične interese delavcev v zvezi z varnostjo in zdravjem pri delu ter strategijo za njihovo uveljavljanje. Izvoljeni delavski predstavniki si šele morajo izuriti oko, da opazijo nekatera tveganja za zdravje zaposlenih. Zakon jim zagotavlja plačane ure znotraj rednega delovnega časa, da pridobijo od delavcev samih opozorila o vzrokih za obolevanje pri delu.

Po mojih izkušnjah pa si morajo izvoljeni delavski predstavniki pridobiti tudi spretnost posvetovanja in dajanja mnenj delodajalcu. Znano je, da zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju izvoljenim delavskim predstavnikom, kot so sveti delavcev in delavski zaupniki, prepoveduje uporabo stavke in drugih sredstev industrijskega konflikta. Kultura soupravljanja kot posvetovanja in dolgotrajnega procesa izmenjevanja mnenj in iskanja kompromisov, šele začenja nastajati. Poročam lahko o izjemno dobrih rezultatih v gospodarskih družbah, kjer so izvoljeni delavski predstavniki znali vzpostaviti kulturo dialoga in iskanja produktivnega kompromisa.

Včasih se srečamo z napačnimi trditvami, da so sindikati dolžni usposablјati delavce za varno in zdravo delo. Te je dolžan usposablјati delodajalec. Sindikat pa si v razvitih državah zada nalogo, da izobražuje izvoljene delavske predstavnike in jim omogoča pridobivanje znanj in spretnosti, ki jih ti potrebujejo za učinkovito izvajanje svoje naloge na področju varnosti in zdravja pri delu. Takšno izobraževanje je učinkovito zgolj, če se izvaja izven gospodarske družbe ali organizacije.

Svet Republike Slovenije za varnost in zdravje pri delu in Ekonomsko socialni svet

Zakon o varnosti in zdravju pri delu določa, da se pri vladi Republike Slovenije ustanovi kot strokovno svetovalno telo Svet Republike Slovenije za varnost in zdravje pri delu. V petnajst članskem svetu so tudi štiri predstavniki slovenskih sindikatov, reprezentativnih za območje države. Svet bo obravnaval in sprejemal priporočila vladi o nacionalnem programu, o strategiji izvajanja enotne politike za preprečevanje poškodb pri delu in poklicnih boleznih, o strokovnih podlagah za predpise in o aktih mednarodnih organizacij, ki se nanašajo na varnost in zdravje pri delu. Svet je bil imenovan v začetku septembra 2000.

Socialni dialog med socialnimi partnerji in Vlado Republike Slovenije na državni ravni pa seveda na najvišji ravni poteka v petnajstčlanskemu Ekonomsko socialnemu svetu, v katerem so predstavniki najbolj reprezentativnih organizacij socialnih partnerjev in vlade.